

ЕРИХ ФРОМ

Съдържание

ПРЕДИСЛОВИЕ	9
1. Човекът – вълк или овца?	15
2. Различни форми на насилието	25
3. Любов към смъртта и любов към живота	43
4. Индивидуален и обществен нарцисизъм	80
5. Инцестни връзки	127
6. Свобода, детерминизъм, алтернативизъм	155

Предисловие

Тази книга, подемайки мислите, изложени в предишните мои трудове, прави опит за тяхното доразвиване. В *Бягство от свободата* се занимах с проблема за свободата, а също със садизма, мазохизма и разрушителността. Междувременно клиничният опит и теоретичните разсъждения ме доведоха до едно, както мисля, по-задълбочено разбиране за свободата, а също за различните видове агресивност и разрушителност. Успях да разгранича различни видове агресивност, които пряко или косвено служат на живота, от онази зловредна разрушителност – некрофилията, която е същинска любов към смъртта, бидейки противоположна на любовта към живота – биофилията. В *Човек за себе си* самият обсъдих проблема за моралните норми въз основа на знанията ни за човешката природа, а не въз основа на откровенията или на човешките закони и конвенции. В тази книга продължавам да работя по този проблем, като проследявам природата на злото, а също природата на избора между него и доброто. Накрая, в известен смисъл тази книга е контрапункт спрямо *Изкуството на любовта*. Докато там главната тема е способността на човека да обича, тук тя е способността му да руши, неговият нарцисизъм и неговата инцестна фиксация. Но макар че става дума предимно за не-любов-

та, проблемът за любовта също се явява в нов и по-широк смисъл, а именно, любовта към живота. Опитвам се да покажа, че любовта към живота, независимостта и преодоляването на нарцисизма съставляват „синдром на израстването“, противоположен на „синдрома на упадък“, който пък включва любовта към смъртта, инцестната симбиоза и злокачествения нарцисизъм.

Бях подтикнат да изследвам този синдром на упадък не само от клиничния опит, но също от обществените и политически развития през последните години. Все по-настойчив става въпросът защо, въпреки добрата воля и познаването на фактите относно последиците от една ядрена война, опитите за избягването ѝ са нищожни в сравнение с мащаба на опасността и вероятността тя да избухне, имайки предвид неспирната надпревара във въоръжаването и продължаващата Студена война. Тази загриженост ме доведе до изучаването на феномена безразличие към живота в една нарастващо механизирена индустриална система, където човекът се превръща във вещь и в резултат от това се изпълва с тревожност и безразличие, ако не дори с омраза към живота. Но освен това днешната атмосфера на насилие, която намира проява в детската престъпност, а също така в убийството на президента Джон Ф. Кенеди, изисква обяснение и разбиране като първа възможна стъпка към промяна. Възниква въпросът дали първим към ново варварство – дори и без да преживеем ядрена война – или е възможно възраждане на хуманистичната ни традиция.

Освен отбелязаните дотук проблеми, тази книга цели също да изясни отношението на моите психоаналитични понятия към теориите на Фройд. Никога не съм бил съгласен да ме определят като принадлежащ към нова „школа“ в психоанализата, независимо дали ще я наричат „културна школа“, или пък „неофройдизъм“. Много от тези нови школи, смятам аз, макар да имат и ценни прозрения, същевременно пропускат много от най-значимите открития на Фройд. Аз определено не съм „ортодоксален фройдист“. Всъщност всяка теория, която не се променя в продължение на шестдесет години, дори само поради това вече не е същата като първоначалната теория на своя създател; тя става закос-тено повторение и бидейки повторение, всъщност е деформиране. Основните открития на Фройд изхождат от определена философска отп-правна система – тази на механистичния материализъм, широко разпространен сред повечето представители на естествените науки в началото на това столетие. Смятам, че по-нататъшното развитие на Фройдовата мисъл изисква различна философска отп-правна система – тази на *диалектичния хуманизъм*. Опитвам се да покажа в настоящата книга, че големите открития на Фройд – едиповият комплекс, нарцисизмът, влечението към смъртта – са обусловени от философските му предпоставки и че отделени от тях и пренесени в нова отп-правна система, стават дори още по-силни и

по-смислени.* Аз вярвам, че тъкмо координатната система на хуманизма, на неговата парадоксална смесица от безмилостна критика, безкомпромисен реализъм и рационална вяра, е онази, която би позволила плодотворното развитие на труда, чиито основи полага Фройд.

* Държа да изтъкна, че това понятие за психоанализа не предполага заместването на теорията на Фройд с онова, което сега е познато като „екзистенциалистски анализ“. Тя е често плитък заместител, използващ термини, заети от Хайдегер и Сартр (или от Хусерл), без да я свързва със сериозно вникване в клиничните факти. Това важи за някои „екзистенциалистски“ психоаналитици, както и за психологическите идеи на Сартр, които, макар блестящи, все пак си остават повърхностни и без сериозна клинична основа. Екзистенциализмът на Сартр и този на Хайдегер не е ново начало, а край – израз на отчаянието, обзело западния човек след катастрофата на две световни войни, след режимите на Хитлер и Сталин. Те обаче не са само израз на отчаяние, а прояви на краен буржоазен егоизъм и солипсизъм. Това става по-разбираемо, ако се вгледаме във философ като Хайдегер, който симпатизира на нацизма. Случаят на Сартр е по-подвеждащ, защото той претендира да бъде представител на марксистическото мислене и философ на бъдещето, но въпреки това изразява духа на едно общество на *apathie* и егоизъм, което критикува и иска да промени. Колкото до идеята, че животът няма смисъл, даден и гарантиран от Бога, тя е свойствена на много философии. Типичен неин представител сред религиите е будизмът. Но в претенцията си, че няма обективни ценности, които да важат за всички хора, и в представата си за свободата, която се свежда до егоистичен произвол, Сартр и неговите последователи изпускат от поглед най-важното постижение на теистичната и нетеистичната религия и на хуманистичната традиция. – Бел. авт.

Още една бележка. Макар че изложените тук мисли са резултат от клиничната ми работа като психоаналитик (а донякъде и като изследовател на обществените процеси), много от клиничната документация е изпусната. Нея възнамерявам да представя в един по-пространен труд, който ще се занимава с теорията и терапията на хуманистичната психоанализа.

Накрая, искам да изтъкна признателността си към Пол Едуардс за критичните му предложения относно главата *Свобода, детерминизъм, алтернативизъм*.

Е р и х Ф р о м